

Bevezetés a szociológiába

---

időpontok: 2013. február 8. 13:35, március 9.
15:10, április 12. 15:10, május 10. 15:10

hely: Aula

oktató: Dr. Dóczi Tamás, egyetemi adjunktus

e-mail: doczi@tf.hu

Témakörök

---

1. Bevezetés - Mivel foglalkozik a szociológia? A szociológia helye a társadalomtudományok között. A szociológiai gondolkodás kialakulása. A szociológiai kutatások módszertana.
2. Demográfiai folyamatok hazánkban az ezredfordulón. **Szocializáció és család.**
3. **A társadalom szerkezete, rétegződése. Társadalmi mobilitás, esélyegyenlőség.** Etnikai csoportok, kisebbségek.
4. Társadalmi normák, értékek. Devianciák.
5. Társadalmi változások: rendszerváltás, globalizáció.

A család funkciói

- **Reprodukció** - biológiai-utódnemző és társadalmi értelemben
- **Gazdasági** funkció - ma inkább fogyasztási-anyagi szükségletek kielégítése jellemző, de termelési, szolgáltatási egységként is működhet
- Az **érzelmi** szükségletek kielégítése - családtagok egymás iránti megértése, gondoskodása, áldozatvállalása
- Pihenés, **regenerálódás**
- Gyermek(ek) **szocializációja**, önálló családi életre való felkészítése
- A nevelés, szocializáció, a családok értékadó tevékenysége révén valósul meg a társadalom rétegeinek reprodukálása, s a **státusok reprodukciója** is
- A családban történik a **betegápolás és az idős családtagok ápolása, gondozása**

Szocializáció

- Az a folyamat, melynek során az egyén megtanulja a társadalom által elvárt viselkedési szabályokat, normákat
- NEVELÉS
- Színterei
  - Család
  - Iskola, óvoda
  - Kortárs csoport
  - Közösségek (vallási, szabadidős, sport)
  - Média

A család alternatívái

Élettársi kapcsolat

- Elfogadottá vált az a nézet, miszerint nem a házasság megkötése vagy felbontása, hanem a **családi kapcsolatok minősége** befolyásolja döntően a gyerek fejlődését
- A mai társadalmak tagjai az értékek érvényességét már **nem tradicionálisan**, hanem kommunikatív módon, **választásaik alapján** fogadják el, vagy vonják kétségbe
- Alapvető jellemzők
  - Sokszor nem tervezetten indul, inkább folyamatosan alakul ki
  - Két különélő fél úgy dönt, hogy feladja egyikük otthonát
  - Eleinte kísérlet, de azután lehet tudatosan vállalt életforma is
  - A szétválások 3-4-szer jellemzőbbek, mint házaspárok esetében

A család alternatívái

Egyedül maradás

- Magyarország: A 2000-es népszámlálás idején 350 ezer férfi és 660 ezer nő állította, hogy egyedülálló, önálló háztartást vezet
- 2005-re a nők és a férfiak körében is 15 százalékkal emelkedett az egyedül élők száma
- 407 ezer férfi és 755 ezer nő élt egyedül
- Még hajadon/elvált/özvegy
- A „szingliség” alapvetően átmeneti állapot – előbb-utóbb a legtöbben megházasodnak
- Okai:
  - az elköltözés nem kötődik a házasodáshoz
  - A családdal és a szexualitással kapcsolatos normák változásai
  - Megfelelő egzisztenciát feltételez – középosztály és fölfelé, karrier

A válás okai (Cseh-Szombathy)

- ***A válás irányába ható tényezők erősödése***
  - Társadalmi-gazdasági változások
  - Individualizáció
- ***Válás ellen ható tényezők enyhülése***
  - Az egyházak, illetve a vallás háttérbe szorulása
  - Jogszabályok
  - Társadalmi normák
  - A család értékének pluralizációja

- A válásokat nem lehet egy okra visszavezetni
- Fontos azoknak a pszichés folyamatoknak a vizsgálata is, amelyek oda vezetnek, hogy a házastársakban megéri a szándék együttélésük felszámolására

A válás folyamata (Vaughan, 1986)

- Több, mint 100 interjú alapján
- Elszakadás: **a válást megelőzi a szociális elkülönülés**
- Eleinte nem tudatos törekvés
  1. A kezdeményező kevésbé elégedett és külön világot teremt (előtte lehet hogy próbálkozik, de feladja)
  2. A hiba keresése (a szerelem ellentéte)
  3. A probléma megbeszélése másokkal és mérlegelés
    - Boldogul-e egyedül?
    - Mit szólnak majd mások?
    - Gyerekek?
    - Anyagiak?
- 1. Ezután lehet még 1 próba (a szerepek néha közben megfordulnak)

A válás során lezajló átmenetek

(Bohannon, 1970)

- Érzelmi válás - feszültség
- Jogi válás – milyen alapon
- Gazdasági válás - vagyon
- A szülői feladatok megosztása
- Közösségi válás – barátok
- Pszichikai válás – az egyén önállóvá válása, érzelmi függőség elvágása
  - Ezekben nemi különbségeket is felfedeztek

Társadalmi rétegződés

Alapfogalmak

- Különböző ismérvek (jövedelem, vagyon, iskolai végzettség, stb.) alapján megállapított hierarchikus sorrend, strukturált egyenlőtlenségek rendszere
- **Társadalmi státusz** – társadalmi pozíció
- **Társadalmi szerep** – egy pozícióhoz tartozó elvárások összessége (pl. apa, főnök, orvos, stb.)
- **Státusz-inkonzisztencia** – a különböző dimenziókban eltérő pozíció, pl. alacsony végzettség, de magas jövedelem
- Hogyan vizsgálhatjuk?
  - Elsősorban kérdőívvel - jövedelem, iskolai végzettség, szubjektív önbesorolás

A társadalmi rétegződés rendszerei

- **Rabszolgaság:** bizonyos emberek más emberek tulajdonai
- **Kasztrendszer:** az ember társadalmi státusza egy életre meghatározott
- **Rendi társadalom:** a különböző rétegek tagjainak eltérő megbecsülés és életmód jár
- **Osztálytársadalom:** azonos gazdasági pozícióban lévő emberek csoportjai

A mai társadalmak osztálytagozódása

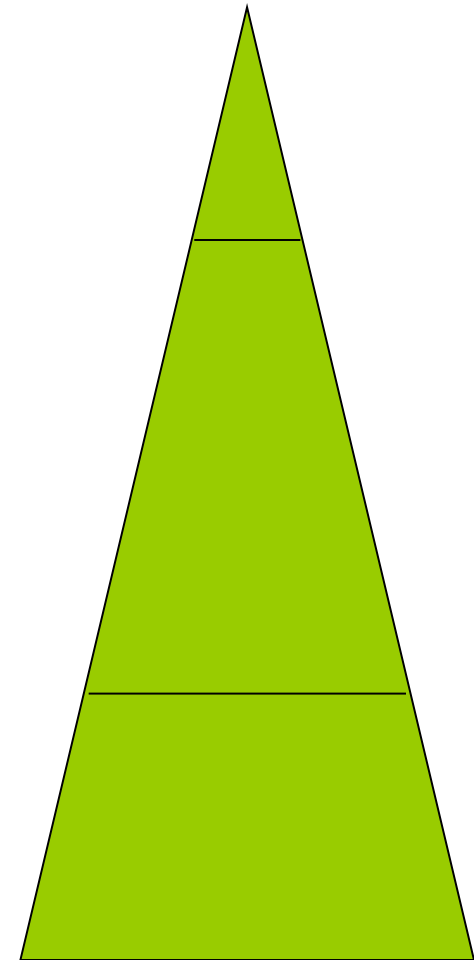
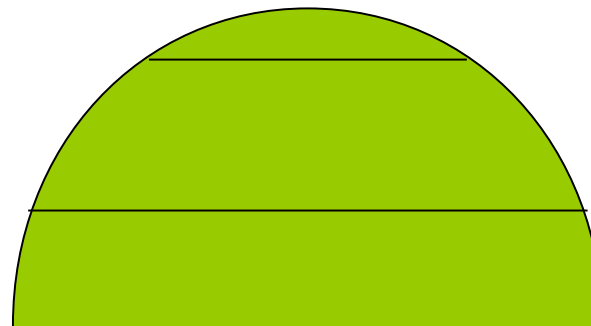
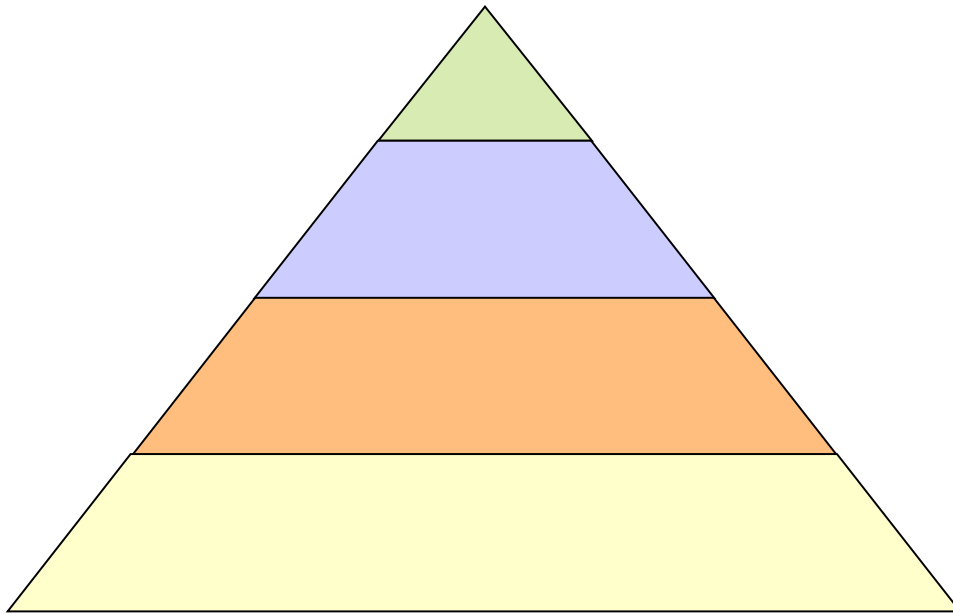

- **Felső osztály:** nagy vagyon birtokosai
  - Régi családok, új elitek
  - Felső vezetők
- **Középosztály(ok):** fehérgalléros dolgozók, szellemi munkában
  - Heterogén
  - **A kvalifikáltság belépő lehet**
- **Munkásosztály:** kékgalléros munkások, fizikai dolgozók
  - Sokan bizonyos szempontból középosztályosodnak (pl. fogyasztás)
  - Csökken a létszámuk
- **Underclass** – a legszegényebb csoport
  - USA-beli kifejezés
  - Gyakran etnikai elemet is tartalmaz
  - Tartós munkanélküliek, segélyből, létminimum alatt élők
  - Növekvő létszám

Egyenlő(bb) és egyenlőtlen társadalmak

Vagyon, jövedelem, iskolai végzettség

Szociológiai elméletek a társadalmi rétegződésről

- Számos különböző elmélet, két egymással szembe kerülő irányzat
- **Konfliktus-elméleti**, vagy radikális – alapítója, Marx szerint az emberiség történetét végigkísérik a társadalmi osztályok közötti konfliktusok (Marx & Engels, 1848).
  - Követői, a marxisták javarészt egyetértenek abban, hogy nem létezik **meritokratikus társadalom**
  - Az értékes pozíciók megszerzéséért egyenlőtlen verseny folyik és a társadalomban úgynevezett **„zéró-összegű játzmák”** folynak, melyekben a különböző pozíciót elfoglalók érdekellentétben állnak
- A **funkcionalista**, vagy konzervatív iskola szerint az egyenlőtlenségeknek van társadalmi funkciója, mégpedig az, hogy bizonyos ritka, és ennél fogva értékesebb pozíciókhoz (pl. sportvezető, vagy akár híres sportoló) nagyobb **motiváció** szükséges és ezért **jutalmazás** jár, hiszen tehetséggel és adott esetben hosszú idő befektetése után juthat ide az ember (Davis & Moore, 1945)

A rétegződést meghatározó tényezők

- Marx a termelésben elfoglalt pozíciót tekintette elsődlegesnek – termelőeszközökhöz való viszony
- Max Weber német szociológus (1914) szerint az egyenlőtlenségek három dimenzióban – **gazdasági helyzet, politikai hatalom, és életmód** – nyilvánulnak meg.
- Pierre Bourdieu (1983) a tőke háromféle típusát különbözteti meg: **gazdasági tőke, kulturális tőke** (az egyén által szerzett tudás, műveltség) és **szociális/társadalmi tőke** (társadalmi kapcsolatok).
- Ez utóbbi tőkefajta jelentőségét hangsúlyozzák a társadalmi hálózatokkal foglalkozó elméletek

A társadalmi státus reprodukciója

A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése

- A korábbi történelmi korokban ez elsődlegesen a családban valósult meg; az utód általában a családi vagyon őrzője, a családi mesterség folytatója lett
- A család gazdasági-termelési egység jellegének csökkenésével ez ma már nem olyan természetes
- Bár a család szerepe meghatározó az egyéni életcélok kialakításában, ez a hatás a szülők társadalmi helyzetétől, iskolázottságától, kulturáltságától függően **a gyermekek iskoláztatásán keresztül érvényesül**
- **DE a társadalmi státus-reprodukció legfőbb meghatározója a család marad, a társadalmi intézmények csak módosítani képesek ezt a hatást**
- A kulturális háttér mellett szerepet játszik a szülők munkamegosztási pozíciója, a gyermekkori anyagi körülmények, lakáskörülmények, a fogyasztás színvonala, a települési háttér
  - **Kulturális / gazdasági / társadalmi tőke**

Társadalmi rétegződés az államszocialista Magyarországon

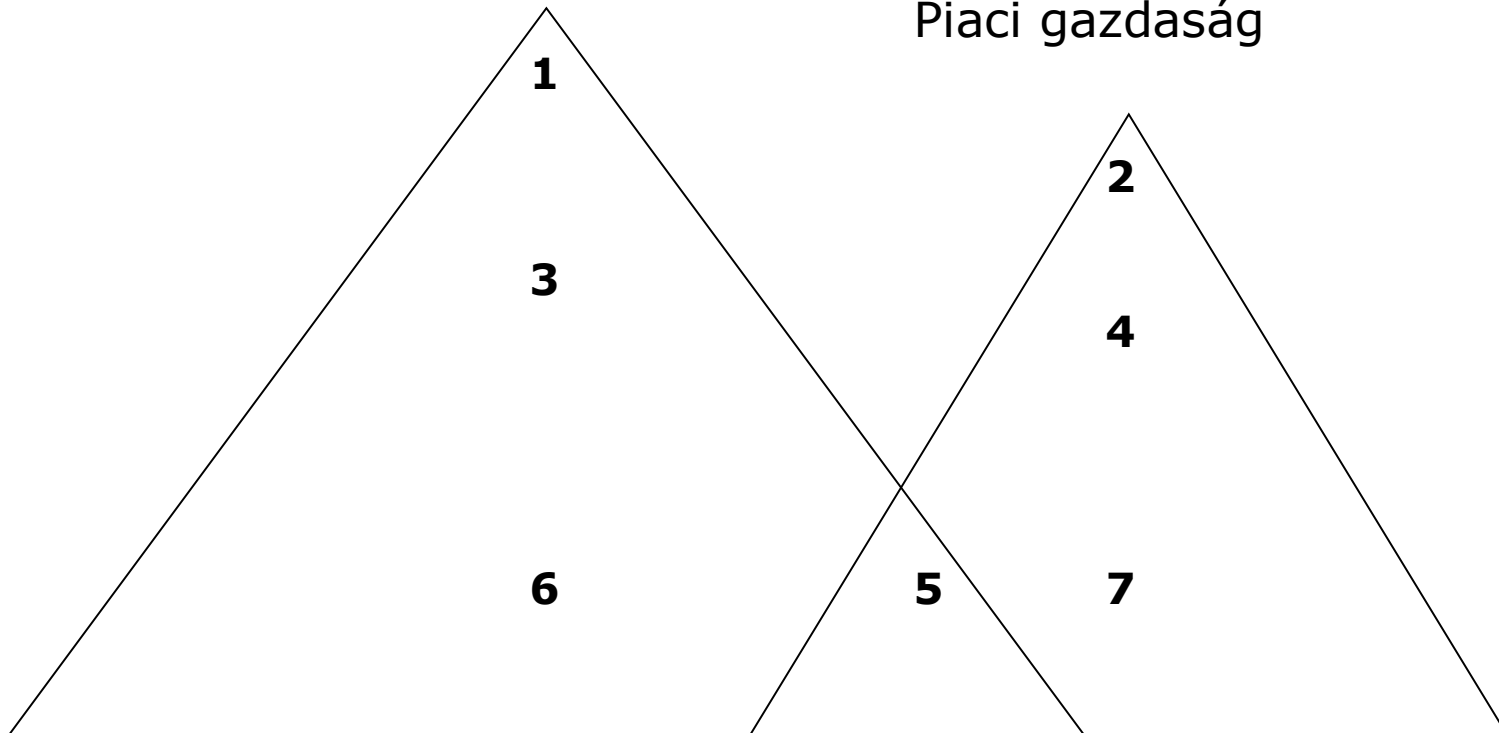

- A hivatalos ideológia szerint nem léteztek egyenlőtlenségek
- Két osztály, egy réteg elmélet
  - Munkásosztály, termelőszövetkezeti parasztság
  - Értelmiség mint plusz bevallott réteg
- A valóságban ez nem így működött
- **Ferge Zsuzsa (1969) – Munkajelleg-csoportok**
  - Feltevése szerint a munkamegosztásban elfoglalt hely meghatározó a rétegződés szempontjából
  - A tulajdon ezzel szemben kevésbé jelentős tényező
- A **második gazdaság**
  - Az 1980-as években megnőtt a magángazdaság jelentősége Magyarországon – háztáji, fuvar, GMK
  - A '80-as évek második felére már 75% körül volt a résztvevők aránya
  - **Duális modellek**

Szelényi (1987): Két háromszög modell

Állami-redisztributív gazdaság

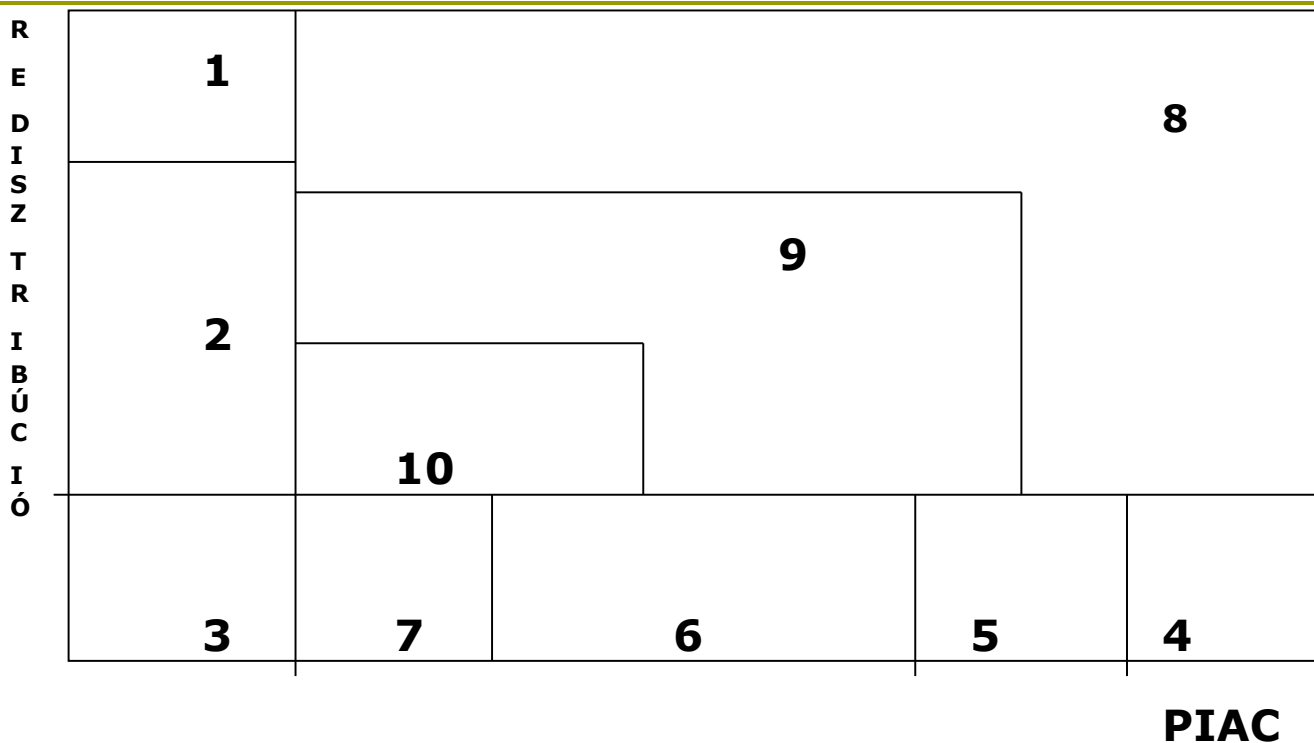
Piaci gazdaság

1. káderelit
2. új vállalkozók
3. bürokratikus középosztály
4. magánszektor, önálló
5. állami szektor dolgozói, akik a második gazdaságból is húznak jövedelmet
6. a redisztributív szektor munkásai
7. magánszektor alkalmazottai

Kolosi (1987): L-modell

Empirikus vizsgálatok alapján

1. politikai államigazgatási vezetők
2. redistributív középvezetők, alkalmazottak
3. redistributív szektor szakképzetlenei
4. magánvállalkozók
5. „látens” magánvállalkozók
6. kisárutermelők
7. második gazdaság szakképzetlenei
8. menedzserek, gazdasági vezetők
9. értelmiség, szakmunkásság
10. közepes jövedelműek, alkalmazottak, akik mindkettőben részt vesznek

Jelenkori társadalomszemlélet

- A társadalom **többdimenziós térként** értelmezhető
- Az egyének a különböző dimenziókban eltérő (*inkonzisztens*) helyet foglalhatnak el (Kingston, 2000)
- Vitatott kérdés, hogy egy-egy adott dimenzióban (pl. vagyon, presztízs, tudás stb.) mennyire léteznek a valóságban meghatározhatóan elkülönült csoportok
- A társadalmi csoportok és egyének közötti különbségek nem feltétlen alakítanak ki hierarchikus sorrendet (pl. életkor, lakóhely)
- A különböző kulturális értékek és politikai ideológiák által meghatározott társadalmak között is lehetnek eltérések, amelyek hatással lehetnek akár az etnikai, vagy vallási csoportok, akár a nők helyzetére

Társadalmi kirekesztés

- **Társadalmi kirekesztődés** – *social exclusion*
- Az *underclass* fogalmával (Lewis 1961, Myrdal 1963) szemben – mely egy állapotra utal – a társadalmi kirekesztődés egy **többdimenziós folyamat**
  - **Források, jogok, javak és szolgáltatások hiánya**
  - Az érintettek **nem tudnak részt venni** olyan társadalmi tevékenységekben, amelyek az emberek többségének elérhetőek, gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai téren (Levitas et al. 2007)
- A társadalmi befogadás lényege e folyamat fékezése, illetve visszafordítása

Társadalmi kirekesztés

- **Lakóhelyi szegregáció, diszkrimináció** tovább erősíti a leszakadást
  - társas érintkezést is nagyrészt olyanokkal folytathat, akik hozzá hasonló társadalmi helyzetben vannak
  - A hátrányos helyzetben lévők csoportok belső szolidaritása így erősödhet
- **DE** Csökken a lehetősége annak, hogy társadalmi kapcsolatokat hozzanak létre más, jobb helyzetben lévő egyénekkkel és csoportokkal, és **társadalmi tőkét** halmozzanak fel
- Kulturális, gazdasági és szociális tőke hiányában lemaradásuk a „felettük” elhelyezkedő társadalomhoz viszonyítva tovább nő a társadalmi státus-hierarchia szinte minden dimenziójában
- Ez a kirekesztettek között állandósítja az **anómiát**

Esélyegyenlőség

- Milyen területeken jelenik meg?
  - Oktatás
  - Munkavállalás
  - Egészségügy
  - **Életmód** – szabadidő, fogyasztás, sport
- Milyen társadalmi csoportok között?
  - Nők és férfiak
  - Többség és kisebbségek
  - Tehetősebbek és szegényebbek
- A valóságban nem létezik, de törekedni kell rá

Társadalmi mobilitás

- A társadalmi térben való mozgás
- Fajtái:
  - Intergenerációs – nemzedékek közötti
  - Intragenerációs – nemzedéken belüli
  - Házassági mobilitás
- Nyitott vs. Zárt társadalom
- Migráció
  - Földrajzi mobilitás
  - A globalizáció és az Európai Unió is serkentőleg hatott a migrációra

Migráció

- Kik vándorolnak?
  - Menekültek
  - Képzett munkaerő
  - Képzetlen munkaerő
  - Diákok
- Honnan-hová?
  - Donor országok -> Befogadó országok
- Milyen motivációkkal?
  - Taszító tényezők
  - Vonzó tényezők

Migráció

Problémák és megoldások

- A migrációval kapcsolatos álláspont fontos politikai programpont lett
- A nyugati világ országai egyre erőteljesebb intézkedéseket hoznak a migráció fékezésére
- A más kultúrákból érkezőket integrálni kell
  - Nyelv
  - Oktatás
  - Vallás
  - Sok esetben szociális hátrányok
- A 2-3. generációban gyakoriak a családi konfliktusok is